

DZIAŁALNOŚĆ KOŚCIOŁA IRKUCKIEGO OD 1825 DO 1855 ROKU

Budynek kościoła katolickiego w centrum Irkucka powstał w 1825 roku. Przestrzeń parafii irkuckiej obejmowała terytoria guberni Irkuckiej i Jakuckiej, licząc 3 464 470 kilometrów kwadratowych¹. Do połowy XIX wieku katolicy obrządku rzymskiego byli w większości polskimi zesłańcami politycznymi oraz żołnierzami wcielonymi do armii rosyjskiej². Nic zatem dziwnego, iż kościół katolicki w Irkucku po dziś dzień popularnie określa się mianem „kościół polskiego”. W pamięci miejscowej ludności osoba wyznania katolickiego kojarzyła się z Polakiem, ponieważ w większości przypadków pochodziła z byłych ziem Rzeczypospolitej. Ponadto zaświadcza o tym relacja misjonarza-jezuity ks. Tadeusza Maszewskiego: „żołnierzy-raskolników, których tu przeto katolikami albo Polakami zowią, dlatego że ich przodkowie przedtem byli jeszcze w *Polszcze*”³.

W lutym 1825 w Komitecie Ministrów w Irkucku przyjęto założenie, że „powstanie kościoła katolickiego w Irkucku przyciągnie ludzi wyznania katolickiego z majątkami, którzy będą działali na rzecz przemysłu tego kraju. Wychodząc od tego założenia Rada Ministrów wyraziła zgodę na powstanie kościoła katolickiego i luterańskiego”⁴.

Głównym fundatorem nowego kościoła okazał się wychodźca z Włoch i działacz Zakonu Maltańskiego Juliusz Pompejewicz Litta (1763-1839)⁵.

¹ *Иркутская летопись 1661-1940 гг.* Сост. Ю.П. Колмаков. Иркутск 2003, s. 43.

² ЦГИАБ 1781/сз. 1/1359 [1840]к. 12.

³ А. Замяк - Глишчынська, *Misja jezuicka w Irkucku 1811-1820*, Przegląd Powszechny, nr. 2/834, 1991, s. 297.

⁴ РГИА. Ф. 1282. Оп. 2. Д. 2014. Л. 3 об.

⁵ РГИА. Ф. 1282. Оп. 2. Д. 2014. Л. 3 об. Л. 5-5 об.; 4-4 об. Zainwestował 10 tysięcy rubli, a 4 tysiące były zebrane ze składek katolików irkuckich.

„Był to hrabia, mecenas, dygnitarz carski, który zrobił karierę podczas rządów Pawła I”⁶.

Według danych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z 10 sierpnia 1825 roku „w Irkucku przystąpiono do budowy kościoła katolickiego w klasycystycznym stylu pod wezwaniem Zaśnięcia Matki Bożej. Jak podano w źródłach archiwalnych w październiku 1825 roku zewnętrzna budowa kościoła została niemal skończona”⁷.

Budynek powstał na miejscu byłego pańskiego dworu burmistrza Suchowa, zaś ziemię na budowę domu służby kościelnej kupiono u mieszczanina Grigorija Suworowa⁸. Na zakup różnych przedmiotów potrzebnych do prowadzenia mszy były zebrane przez parafian składki. Zgodnie z kroniką irkucką, 15 sierpnia 1825 roku odbyło się uroczyste poświęcenie nowo powstałej świątyni przez księdza bernardyna Modesta Romaszewskiego, a w trakcie mszy świętej na organach grał ks. Donat Sokół⁹.

Kościół w Irkucku pełnił zarówno funkcję religijną, jak i świecką. Świątynia była ogniskiem życia społecznego i kulturalnego dla ludzi przebywających kilka tysięcy kilometrów poza domem. Wspólne praktyki religijne przyciągały dziesiątki i setki wygnańców. Kościół jednoczył i sprzyjał rozwojowi kultury polskiej na obczyźnie. Potwierdzają to wspólne msze, obiady, obchody świąt, działalność zorganizowanego przy kościele ośrodka pomocy, szkoły, biblioteki wygnańczej.

Od stycznia 1830 do stycznia 1833 roku był superiorem ks. Dionizy Milewski i proboszczem parafii irkuckiej. Od 1833 do 1855 parafią kierował ks. Dezyderiusz Haciski z zakonu Bernardynów. Pomagali mu wikariusze Tadeusz Śnieżko (1836-1852) z klasztoru witebskiego, Atanazy Ihnatowicz (1820-1830), Bernard Masłowski (1820-1830) obydwoj z klasztoru nieświeskiego, Donat Sokół (1831-1838) z klasztoru połockiego, Klodoald Szajdewicz (1836-1852) z klasztoru wileńskiego.

⁶ Новый энциклопедический словарь, т. 24, Спб. 1915, s. 703.

⁷ Сут. за: Б. С. Шостакович, *Здание римско-католического костела в Иркутске: история сооружения и последующих перестроек*, Земля Иркутская, nr 2, 2005 s. 28-37; РГИА. Ф. 1282. Оп. 2. Д. 2014. Л. 13-13 об; А. К i j a s, *Polacy w Irkucki* [w:] *Encyklopedia polskiej emigracji i Polonii*, t. 2. Toruń 2003, s. 255.

⁸ Н. Натяганов, *Глава из каменной летописи Иркутска*// *Восточно-Сибирская правда*, od 13 kwietnia 1991, s. 9.

⁹ *Иркутская летопись 1661-1940 гг.* Сост. Ю.П. Колмаков. Иркутск 2003, s. 43.

Osobowość i działalność proboszcza ks. Haciskiego scharakteryzowano w czasopiśmie „Przegląd Katolicki” następująco: „w siedemdziesiątym roku życia ciągle objeżdżał ogromną parafię swoją; codziennie niemniej 30 wiorst pieszo szedł [...] żył tylko samą herbatą; lubił handlować, różne przedmioty skupował i sprzedawał [...] nic nie wydawał, suknie nosił przez siebie uszyte”¹⁰. Ks. Haciski zawsze miał przy sobie pieniądze, które rozdawał potrzebującym, czasami nawet w dziwny sposób, ciskając je przez płot, a także był znany z dbałości o beneficjum oraz skompletowanie przedmiotów potrzebnych do służby kościelnej.

Jak wynika z księgi składek na rzecz kościoła za rok 1850 zebrano 53 rubli srebrem, z tych środków proboszcz Haciski wydał 14 rubli na kupno dywanów. Najbardziej hojnymi ofiarodawcami byli Władysław Abakanowicz, A. Swidery i Bartłomiej Zerawier, niestety mało kto z darczyńców czytelnie podpisywał się w księdze¹¹. W spisie parafian za 1866 r. dowiadujemy się, że Władysław Abakanowicz miał około 50 lat i pełnił stanowisko urzędnika irkuckiego¹². Biografii innych dobroczyńców niestety trudno ustalić.

Zgodnie ze wspomnieniami zesłańca polskiego Juliana Sabińskiego, ks. Kłodoald Szajdewicz podobał mu się najbardziej ze względu na prostotę i otwartość w stosunku do ludzi. Podczas gdy ks. Haciskiemu, Sabiński zarzucał dziwaczność i śmieszność w obchodzeniu się z parafianami. Sposób prowadzenia mszy przez ks. Haciskiego opisano w jednej z gazet katolickich: „kazania mawiał w bardzo niezwykły sposób, który łatwo wybaczone zacnemu kapłanowi [...], a mawiał tak, wskazując palcem: „ten nie chodzi do kościoła; ta robi robotę w niedzielę; ta do męża przyjechała, a suszy mu głowę, a czego żeś przyjeżdżała”[...] Utworzył sobie własny język, złożony z białoruskiego, polskiego i rosyjskiego”¹³.

Mieszkaniec Irkucka Nikołaj Andreewicz Bełogołowij (5 października 1834 – 6 października 1895) znał osobiście księdza Haciskiego, dlatego że duchowny był częstym gościem w domu dekabrysty Alekseja Petrowicza Juszniewskiego. Jego żona Maria Kazimirowna była

¹⁰ Przegląd Katolicki, *Syberia jako część Archidiecezji Mohylewskiej*, nr. 18, 1863, s. 283.

¹¹ Книга на записку добровольных приношений в пользу Иркутской Римско-католической приходской Церкви за 1850 год, ГАИО Ф. 297. Оп. 1. Д. 6. Л. 2-2об.-3.

¹² ГАИО, Ф. 297. Оп. 1. Д. 48, л. 2.

¹³ Przegląd Katolicki, *Syberia jako część Archidiecezji Mohylewskiej*, nr. 18, 1863, s. 283.

wyznania katolickiego i częstokroć zapraszała do siebie księży z Irkucka. W owym czasie Bielogółowyj był jeszcze dzieckiem, a ksiądz był już w podeszłym wieku. Sportretował duchownego w następujący sposób: „fizycznie był bardzo szczupły i zwinny. Bardzo lubił bawić się z dziećmi”¹⁴.

Na początku lat 40 XIX wieku wygnaniec mógł uzyskać od duchownych kościoła irkuckiego zarówno wsparcie moralne jak i materialne. Ksiądz Szajdewicz zapraszał po mszy do swojego mieszkania, miał dla wygnańców odzież, książki do nabożeństwa – Julianowi Sabińskiemu przekazał psalmy Dawida po łacinie i francusku¹⁵.

W 1839 roku Julian Sabiński wspólnie z księdzem Narcyzem Jarzyną ozdobili ołtarzyk kościelny dwoma napisami. Dobrali słowa pociechy i wsparcia moralnego z Ewangelii św. Mateusza „*Błogosławieni, którzy płaczą, albowiem oni będą pocieszeni*” oraz z psalmu 33 „*Bliski jest Pan tym, którzy są utrapieniem serca i zbawi pokorne w duchu*”¹⁶.

Dzięki notatkom z dziennika Sabińskiego dowiadujemy się o przyjęciu chrztu przez syna rodziny polskich wygnańców. Według notatki z 28 listopada 1844 roku uroczystość rodzinna przebiegała w następującej atmosferze: „w licznym zgromadzeniu Polaków i Polek odbył się dziś chrzest syna Roszkowskich, dopełniony przez księdza Klodoalda Szajdewicza, który nowonarodzonemu nadał imię Stanisław, ponieważ w dzień św. Stanisława Kostki, dziecię to na świat przyszło. Ale obrzęd ten, powszechnie dla rodziców i wszystkich im sprzyjających radosny, tu zasepiony był myślą na każdej twarzy jawną, gorzką myślą wygnania”¹⁷.

Według danych archiwalnych „w roku 1856 w Irkucku było 125 parafian, a w Irkuckim Domu Rzemieślniczym znajdowało się 17 katolików”¹⁸. Tymczasem „w 1866 roku liczyło się 199 parafian, w Irkuckim Gubernskim Batalionie – 17, w Irkuckim konnym pułku – 25 katolików”¹⁹. Z tych ksiąg można dowiedzieć się o wieku parafian, stanie cywilnym i wykonywanym zawodzie.

¹⁴ Н. А. Белоголовой, *Воспоминания и другие статьи*, Москва 1897, s. 11.

¹⁵ J. Glaubicz Sabiński, *Dziennik Syberyjski...*, t. 2, Warszawa 2009, s. 175.

¹⁶ *Ibidem*, s. 200.

¹⁷ *Ibidem*, s. 96.

¹⁸ ГАИО, Ф. 297. Оп. 3, Д. 16, л. 16-16об-17-17об-18.

¹⁹ ГАИО, Ф. 297. Оп. 1, Д. 48, л. 2-2об-3-3об-4-4об-5.

W 1856-1857 roku w Irkucku przebywało około 28 urzędników wyznania katolickiego, 26 żołnierzy, jeden architekt, kilku lekarzy, 10 kobiet i kilka rodzin z dziećmi. W latach 50. XIX wieku na mszę uczęszczały również rodziny lokalnych urzędników katolików²⁰.

Wraz z odejściem ks. Szajdewicza (Szajdziewicza) w roku 1852 uposażenie wikarych zostało zlikwidowane. Bernardynów zastąpili księża-zesłańcy, którzy mieli pozwolenie od władz syberyjskich na pełnienie obowiązków duszpasterskich. Ksiądz Klodoald Haciski zmarł w 1855 roku podczas odprawiania nabożeństwa.

Po jego śmierci rzymsko-katolicka archidiecezja w Mohylewie nie mogła znaleźć dwóch z czterech ksiąg sznurowanych wraz z pieniędzmi (od 23 maja 1847 roku i 19 października 1853 roku) do dobrowolnych składek parafian na rzecz kościoła. Za księgi te ponosił odpowiedzialność proboszcz. W związku ze stratą urząd irkucki opublikował w gazecie apel do swoich czytelników wzywając, aby zwrócić niezwłocznie znalezione księgi wraz z zebranymi składkami. Wkrótce księgi znaleziono. Jedną odszukano w rzeczach osobistych niezującego już ks. Haciskiego, drugą odnaleziono u urzędnika kopalni Bernaszowicza. Proboszcz oddał mu księgę w celu zebrania składek pośród przebywających w pracach na kopalniach katolików.²¹

Ogólna liczba ludności w Irkucku w 1860 roku wynosiła 19 869 mieszkańców, podczas gdy w 1890 roku wzrosła do 47 203²². Zaznaczę tu, że procent osób wyznania katolickiego w stosunku do innych nie był duży:

²⁰ ГАИО, Списки прихожан Иркутского Римско-католического Прихода за 1854-1858 гг. Ф. 297. Оп. 1. Д. 16. л. 16-18 об., 28-29. Byli to mianowicie urzędnicy Bolesław i Bronisław Kukiel, Eugeniusz Faffius, Wincenty Migitowicz, Marcin Ordinec, Mateusz Malewicz, Władysław Witkowski, Jan Dobrowolski, Jan Mączyński, Jan Gubarewicz, Dominik Sipowicz, Józef Tworowski, Antoni Czapliński, Michał Bogdanowicz, Bartłomiej Żurawicki, Antoni Sołtan, Wincenty Abakanowicz, Franc Kazarin, Antoni Kazarin, Teodor/Igor Malewski, Klementyn Komarowicz, Antoni Pietraszkiewicz, Antoni Miłaszewski, Augustyn Kudrewicz, Wojciech Zamel, Kazimierz Jarmolowicz, Palmiry Michałowski, Grigorij i Justyn Bujdiłło, Staniszewski.

²¹ Об утраченных шнуровых книгах для сбора добровольных приношений. Распоряжения начальства. Иркутские Губернские Ведомости, nr 13, od 8 sierpnia 1857 r., s. 6-7.

²² Обзор иркутской губернии за 1892 год. Иркутск 1893. С. 16; Памятная книжка Иркутской губернии на 1861 год. Иркутск 1861 год, с. 112; Н. И. Гаврилова, *Общественный быт горожан Иркутской губернии во второй половине XIX века*, Иркутск 2014, s. 76.

Tab. 1 Ludność Irkucka wg. przynależności wyznaniowej

Wyznanie	1860	1897
Prawosławni	95,5%	87,2%
Starobrzędowcy (starowiercy)	0,2%	0,6%
Katolicy	1,2%	2,1%
Protestanci	0,5%	0,6%
Judaiści	1,2%	7%
Muzułmanie	0,5%	1,9%
Lamaici	0%	0,14%
Szamaniści	0,9%	0,4%

Źródło: Памятная книжка Иркутской губернии на 1861 год, Иркутск 1861, s. 283

Polski badacz Zygmunt Librowicz ujął następującymi słowami podstawową funkcję Kościoła na wygnaniu: „Kościół odgrywał podwójnie doniosłą rolę dźwigni i spójni, a głos kapłana budził wspomnienie, nie pozwalał zapominać o kraju”²³.

Kościół był miejscem spotkania osiedleńców, przybywających na służbie cywilnej i wojskowej oraz przejeżdżających przez miasto wygnańców. Kościół i dom kogoś z rodaków w mieście były skupiskami przedstawicieli Polonii. Gromadzili się oni wieczorami w domu jednego z rodaków, nierzadko urządzali różne wieczory tematyczne i bale. Oprócz tego zbierali pieniądze na pomoc innym potrzebującym rodakom, albo na potrzeby kościoła. Jednoczącą rolę kościoła uwydatnił Zygmunt Łukawski „Tu [w kościele] kontaktowali się ze sobą wysoki urzędnik i służący, generał i żołnierz, wielka dama i biedna praczka, oficer policji carskiej i więzień. Po skończonym nabożeństwie owa jedność katolików kończyła się, każdy dążył do własnego towarzystwa, względnie domu”²⁴. Kościół rzymskokatolicki odgrywał istotną rolę w procesie formowania się polskiej diaspory w Irkucku, ponieważ usuwał socjalne granice między ludźmi, czego dowodem

²³ Z. Librowicz, *Polacy w Syberii*, Kraków 1884, s. 216-217.

²⁴ Z. Łukawski, *Ludność polska w Rosji 1863-1914*, Wrocław 1978, s. 52.

może być udział polskiej szlachty w chrzcinach dzieci, których rodzice należeli do niższego stanu²⁵.

O szczególnym znaczeniu Kościoła katolickiego pisał Michał Janik: „Kościoły miały wielkie znaczenie także dla potomstwa wygnańców i dla dobrowolnych osiedleńców [...]. Gdy nieraz już i języka przodków zapomniano, formalna nawet przynależność do kościoła chroniła od całkowitego pochłonięcia przez żywioł obcy, ocalała przynajmniej pamięć polskiego pochodzenia”²⁶.

Można tutaj również przytoczyć słowa Józefa Kalinowskiego o znaczeniu wspólnego spędzania świąt na wygnaniu: „Starano się zaopatrzyć potrzebujących, zachowywano zwyczaje kościelne, pamiętano o Wielkanocy i o Wilii Bożego Narodzenia, przez co w ogniskach oddzielnych rodzin gromadzili się bliżsi znajomi, utrzymywała się przez to i przez inne towarzyskie zabawy łączność wzajemna”²⁷.

Bibliografia

- Bielogołowij N. A., *Wospominanija i drugieje stat'i*, Moskwa 1897.
 GAIO, F. 297, Op. 1, D. 6, L. 2-2ob.-3. Kniga na zapisku dobrowolnych prinoszenij w pol'zu irkuckoj rimsko-katolicieskoj prichodskoj cerkwi za 1850 god.
 GAIO, F. 297, Op. 1, D. 16, L. 16-16ob-17-17ob-18. Spiski prichożan irkuckogo rimsko-katolicieskiego prichoda za 1854-1858.
 GAIO, F. 297, Op. 1, D. 48, L. 2-2ob-3-3ob-4-4ob-5. Spiski prichożan irkuckogo rimsko-katolicieskiego prichoda za 1866-1867.
 Gawriłowa N. I., *Obsiestwiennyj byt gorożan Irkuckoj gubernii*, Irkutsk 2014.
 Głaubicz Sabiński J., *Dziennik Syberyjski*, t. 1-2, Warszawa 2009.
 Janik M., *Dzieje Polaków na Syberii*, Kraków 1928.
Irkuckaja letopis 1661-1940, sost. J. P. Kołmakow, Irkutsk 2003.
 Kalinowski J., *Wspomnienia 1835-1877*, Lublin 1965.

²⁵ R. Opłaskańska, *Kościół katolicki jako czynnik kształtowania polskiej diaspory na Syberii w pierwszej połowie XIX wieku. Kościół Katolicki na Syberii. Historia-Współczesność-Przyszłość*, Wrocław 2002, s. 141-155.

²⁶ M. Janik, *Dzieje Polaków na Syberii*, Kraków 1928, s. 240.

²⁷ J. Kalinowski, *Wspomnienia 1835-1877*, Lublin [w:] Towarzystwo Naukowe KUL 1965, s. 117.

- Kijas A., *Polacy w Irkucku* [w:] *Encyklopedia polskiej emigracji i Polonii*, t. 2. Toruń 2003.
- Librowicz Z., *Polacy w Syberii*, Kraków 1884.
- Łukawski Z., *Ludność polska w Rosji 1863-1914*, Wrocław 1978.
- Natiaganow N., *Gława iz kamiennej letopisi Irkustka*, [w:] „Wostočno-Sibirskaja prawda”, 13.04.1991.
- Nowyj encyklopedičieskij słowar', t. 24, Spb 1915.
- Ob utraciennych sznurowych knigach dla sboru dobrowolnych prinoszenij. Raporoziazenia nacialstwa. Irkutskije Gubernskije Wiedomosti, nr. 13, 8.08.1857.
- Obzor irkutojskoj gubernii za 1892 god, Irkutsk 1893.
- Opłakańska R., *Kościół katolicki jako czynnik kształtowania polskiej diaspory na Syberii w pierwszej połowie XIX wieku*, [w:] *Kościół Katolicki na Syberii. Historia-Współczesność-Przeszłość*, Wrocław 2002
- Pamiętnaja kniżka Irkutojskoj gubernii na 1861 god, Irkutsk 1861.
- RGIA, F. 1282, Op. 2, D. 2014, L. 3ob-5ob.
- Zsostakowicz B. S., *Zdanije rimsko-katoliceskogo kostiola w Irkutskie: istorija soorużenia i posledujusich pieriestrojek*, [w:] „Zemla irkutojskaja”, nr 2, 2005.
- Syberia jako część Archidiecezji Mohylewskiej*, „Przegląd Katolicki”, nr 18, 1863.
- Zamek-Gliszczyńska A., *Misja jezuicka w Irkucku 1811-1820*, [w:] „Przegląd Powszechny”, nr 2/834, 1991.

WERONIKA KISZENIA

THE ACTIVITY OF THE CHURCH IN IRKUTSK IN 1825-1855

Abstract

The article discusses the history of the Catholic Church in Irkutsk between the 1820s and the 1850s as well as the attitude of the Siberian authorities to the erection of the church. On the basis of birth certificates the number of people of Catholic faith in Irkutsk has been determined. The article presents accounts of eyewitnesses - political exiles and the inhabitants of the city - of priests, masses and religious festivities. A lot of attention has been devoted to the role of the Catholic Church and its great importance in the lives of the political exiles and the emerging Polish community.

Translated by Hanna Rybkowska